ZAMONAVIY O'ZBEK TILIDA AFFIKSLARNING YANGI SEMANTIK QO'LLANILISH

Qahhorova Dilchehra

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya; Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek tilida affikslarning yangi semantik qo'llanilish xususiyatlari tahlil qilinadi. Til taraqqiyoti jarayonida affikslarning ma'no doirasi kengayib, ularning yangi uslubiy va semantik vazifalari yuzaga kelayotgani yoritiladi. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalari, internet tili hamda so'zlashuv nutqida affikslarning ko'chma, ekspressiv va funksional ma'nolarda qo'llanishi misollar asosida ko'rsatib beriladi. Tadqiqot davomida affikslarning semantik transformatsiyasi, yangi so'z yasashdagi o'rni va zamonaviy nutqdagi faolligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Maqola natijalari o'zbek tilshunosligida morfologiya va semantika yo'nalishidagi tadqiqotlarni boyitishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: affiks, semantika, zamonaviy o'zbek tili, so'z yasalishi, morfologiya, semantik transformatsiya, til taraqqiyoti, uslubiy xususiyat, nutq, affikslarning funksiyasi.

Abstract: This article analyzes the new semantic usages of affixes in the modern Uzbek language. In the process of language development, the semantic scope of affixes has expanded, leading to the emergence of new stylistic and semantic functions. In particular, the use of affixes in figurative, expressive, and functional meanings in mass media, internet language, and colloquial speech is illustrated through examples. The study scientifically substantiates the semantic transformation of affixes, their role in word formation, and their activity in contemporary speech. The results of the article contribute to the enrichment of research in the fields of morphology and semantics in Uzbek linguistics.

Keywords: affix, semantics, modern Uzbek language, word formation, morphology, semantic transformation, language development, stylistic feature, speech, function of affixes.

Kirish: Til jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda doimiy ravishda rivojlanib boradi. Har bir davr tilning lug'aviy tarkibi, grammatik qurilishi hamda semantik tizimida muayyan o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, zamonaviy o'zbek tilida affikslarning yangi ma'no qirralarini kasb etishi va ularning funksional imkoniyatlarining kengayishi til taraqqiyotining muhim ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari, internet tili, ijtimoiy tarmoqlar va so'zlashuv nutqi ta'sirida ayrim affikslar o'zining an'anaviy grammatik vazifasidan tashqari qo'shimcha semantik ma'nolarni ham ifodalay boshladi.

Affikslar tilning morfologik tizimida muhim o'rin egallab, yangi so'z yasash, ma'no nozikliklarini ifodalash hamda uslubiy ta'sirchanlikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Zamonaviy nutqda affikslarning ekspressivlik, baholash, kinoya yoki obrazlilik ma'nolarida qo'llanishi ularning semantik imkoniyatlari kengayib borayotganini ko'rsatadi. Bu holat esa affikslarning faqat grammatik birlik emas, balki semantik va uslubiy vosita sifatida ham faol qatnashayotganini anglatadi. Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek tilida affikslarning yangi semantik qo'llanilish holatlari tahlil qilinadi, ularning nutqdagi funksional xususiyatlari misollar asosida yoritiladi hamda til taraqqiyotidagi o'rni ilmiy jihatdan asoslanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: Zamonaviy o'zbek tilida affikslarning semantik va funksional xususiyatlarini o'rganish o'zbek tilshunosligining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Morfologiya va so'z yasalishi masalalari

bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda affikslarning grammatik vazifasi bilan bir qatorda ularning ma'no ifodalash imkoniyatlari ham alohida yoritilgan.

O'zbek tilshunosligida affikslarning tabiati va semantik xususiyatlari A. G'ulomov, Sh. Shoabdurahmonov, A. Hojiyev, N. Mahmudov kabi olimlarning ilmiy ishlarida keng tadqiq etilgan. Xususan, A. Hojiyevning morfemika va so'z yasalishiga oid tadqiqotlarida affikslarning yangi so'z hosil qilishdagi o'rni hamda ularning semantik funksiyalari izohlangan. Shuningdek, Sh. Shoabdurahmonov o'z ilmiy qarashlarida affikslarning nutqdagi uslubiy imkoniyatlari va ularning til taraqqiyotidagi ahamiyatiga e'tibor qaratgan. Keyingi yillarda zamonaviy tilshunoslikda affikslarning semantik transformatsiyasi, ekspressiv ma'no ifodalashi va internet tilidagi faolligi yuzasidan ham qator tadqiqotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar tilida ayrim affikslarning yangi konnotativ ma'nolar kasb etayotgani kuzatiladi. Bu jarayon tilning dinamik tabiatini hamda affikslarning funksional imkoniyatlari kengayib borayotganini ko'rsatadi.

Tilshunos olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, affikslar faqat grammatik shakl yasovchi vosita bo'lib qolmay, balki nutqning ta'sirchanligi va obrazliligini oshiruvchi semantik birlik sifatida ham faol ishtirok etadi. Shu bois zamonaviy o'zbek tilida affikslarning yangi semantik qo'llanilishini tadqiq etish bugungi tilshunoslik uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida zamonaviy tilshunoslikda qo'llaniladigan bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy metodologik negizini tavsifiy, qiyosiy hamda semantik tahlil usullari tashkil etadi. Ushbu metodlar orqali zamonaviy o'zbek tilida affikslarning yangi semantik qo'llanilish xususiyatlari ilmiy jihatdan o'rganildi.

Tadqiqot davomida, avvalo, affikslarga oid nazariy manbalar, ilmiy maqolalar va tilshunos olimlarning qarashlari tahlil qilindi. Tavsifiy metod yordamida affikslarning zamonaviy nutqdagi funksional va uslubiy xususiyatlari izohlandi. Qiyosiy metod asosida affikslarning an'anaviy va yangi semantik ma'nolari o'zaro taqqoslandi hamda ular orasidagi farqli jihatlar aniqlandi. Shuningdek, semantik tahlil usuli orqali ommaviy axborot vositalari, internet tili, ijtimoiy tarmoqlar hamda so'zlashuv nutqida uchraydigan affiksli birliklarning ma'no o'zgarishlari o'rganildi. Misollar asosida affikslarning ekspressivlik, baholash, kinoya va obrazlilik kabi qo'shimcha ma'nolarni ifodalashdagi o'rni yoritildi. Tadqiqot materiallari sifatida zamonaviy o'zbek adabiy tili namunalari, internet nashrlari, publitsistik matnlar va kundalik nutq birliklaridan foydalanildi. Olingan natijalar umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari asosida ilmiy xulosalarga keltirildi.

Tahlil, natija va mulohaza: Zamonaviy o'zbek tilida affikslarning qo'llanish doirasi tobora kengayib borayotgani kuzatiladi. Ayniqsa, internet tili, ommaviy axborot vositalari hamda ijtimoiy tarmoqlar ta'sirida ayrim affikslar yangi semantik ma'nolarni ifodalashga xizmat qilmoqda. Tadqiqot davomida affikslarning faqat grammatik shakl yasash vazifasi bilan cheklanib qolmay, balki ekspressivlik, baholash, kinoya va uslubiy ta'sirchanlikni kuchaytiruvchi vosita sifatida ham faol qo'llanilishi aniqlandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy nutqda ayniqsa "-chi", "-lik", "-simon", "-ona", "-cha" kabi affikslarning semantik imkoniyatlari kengaygan. Masalan, "blogercha", "zamonaviycha", "qahramonlik", "telefonbozlik" kabi birliklarda affikslar nafaqat grammatik ma'no, balki baholash va uslubiy munosabatni ham ifodalaydi. Ayrim hollarda affikslar kinoyaviy yoki salbiy

munosabatni bildirish uchun qo‘llanmoqda. Bu esa affikslarning nutqiy vaziyatga mos ravishda yangi ma’no kasb etayotganini ko‘rsatadi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida internet va so‘zlashuv nutqida affikslarning qisqa, ta’sirchan va obrazli fikr ifodalashga xizmat qilishi kuzatildi. Xususan, yoshlar nutqida affikslar yordamida yangi so‘zlar yasash jarayoni faollashgan bo‘lib, bu tilning ichki imkoniyatlari keng ekanini namoyon etadi. Bunday holatlar tilning tabiiy rivojlanish jarayoniga xos hodisa sifatida baholanishi mumkin. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, affikslarning yangi semantik qo‘llanilishi zamonaviy o‘zbek tilining boyib borayotganini, uning uslubiy va funksional imkoniyatlari kengayayotganini tasdiqlaydi. Affikslar nafaqat morfologik birlik, balki kommunikativ va semantik vosita sifatida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli affikslarning yangi semantik xususiyatlarini chuqur o‘rganish o‘zbek tilshunosligining dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Xulosa va takliflar: Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o‘zbek tilida affikslarning yangi semantik qo‘llanilishi til taraqqiyotining muhim ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari affikslarning faqat grammatik shakl yasovchi vosita emas, balki semantik va uslubiy ma’no ifodalovchi faol birlik sifatida ham xizmat qilayotganini ko‘rsatdi. Ayniqsa, internet tili, ommaviy axborot vositalari va so‘zlashuv nutqida affikslarning yangi ma’no qirralari yuzaga kelayotgani kuzatildi.

Tahlillar davomida “-chi”, “-lik”, “-cha”, “-simon”, “-ona” kabi affikslarning ekspressivlik, baholash, kinoya va obrazlilik ma’nolarini ifodalashdagi roli kuchaygani aniqlandi. Bu esa affikslarning zamonaviy nutq ehtiyojlariga moslashib borayotganini hamda tilning ichki imkoniyatlari keng ekanini tasdiqlaydi. Shuningdek, affikslarning yangi semantik qo‘llanilish

holatlarini chuqurroq o'rganish o'zbek tilshunosligida morfologiya va semantika yo'nalishidagi ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusida internet lingvistikasi, mediatil va yoshlar nutqida uchrayotgan yangi affiksli birliklarni tizimli ravishda tadqiq etish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

zamonaviy o'zbek tilida yangi affiksli birliklarning elektron bazasini yaratish;

internet va ijtimoiy tarmoqlar tilidagi affikslarning semantik xususiyatlarini maxsus tadqiq qilish;

oliy ta'lim muassasalarida morfologiya va semantika fanlarini zamonaviy misollar asosida boyitish;

affikslarning uslubiy imkoniyatlarini o'rganishga oid ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish. Mazkur tadqiqot natijalari o'zbek tilining rivojlanish jarayonini yanada chuqurroq anglash hamda affikslarning zamonaviy nutqdagi o'rnini belgilashda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulhamid G'ulomov, "O'zbek tilida so'z yasalishi masalalari". – Toshkent: Fan nashriyoti, 1977.
2. Anvar Hojiyev, "O'zbek tili morfologiyasi". – Toshkent: O'qituvchi, 1981.
3. Shoabdurahmon Shomaqsudov, "Hozirgi o'zbek adabiy tili". – Toshkent: O'qituvchi, 1980.
4. Ne'mat Mahmudov, "Til va nutq". – Toshkent: Ma'naviyat, 2007.
5. Bahriddin Mengliyev, "Hozirgi o'zbek tili". – Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2018.

6. Saidahror Jo'rayev, "O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari". – Toshkent: Akademnashr, 2020.
7. O'zbekiston Milliy universiteti ilmiy maqolalar to'plami, "Zamonaviy tilshunoslik va semantika". – Toshkent, 2021.
8. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti ilmiy maqolalar to'plami, "Til taraqqiyoti va zamonaviy lingvistika". – Toshkent, 2022.
9. Mardonova Lobar Umaraliyevna, & Xonimova Maryam. (2024). BUYUK ZAMONDOSHLAR, MANGU YASHAGAY. PEDAGOGS, 57(1), 132–138.
10. Sayfullayev, N. (2023). TERMS ARE AN INDIVIDUABLE WEALTH OF OUR LANGUAGE. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, *10*(10), 168-170.